

CRNA GORA
SKUPŠTINA
Odbor za ljudska prava i slobode
Broj: 00-63-8/21-4/
Podgorica, 10. februar 2021. godine

Povodom predavljanja Izvještaja o post-zakonodavnom nadzoru nad Zakonom o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom (sačinjenog od strane eksperata angažovanih od Vestminsterske fondacije za demokratiju), Odbor za ljudska prava i slobode sa Treće sjednice, održane 21. januara 2021. godine podnosi

I Z V J E Š T A J O IZVJEŠTAJU O POST-ZAKONODAVNOM NADZORU NAD ZAKONOM O ZABRANI DISKRIMINACIJE LICA SA INVALIDITETOM

Odbor za ljudska prava i slobode, u okviru kontrolne uloge Parlamenta, u skladu sa članom 68 Poslovnika Skupštine Crne Gore, na Trećoj sjednici održanoj 21. januara 2021. godine, na kojoj su, pored poslanika, članova Odbora, u skladu sa članom 67 Poslovnika Skupštine Crne Gore, učestvovali: ekspertkinja Danijela Božović i ekspert Pavle Dimitrijević, angažovani od strane Vestminsterske fondacije za demokratiju za izradu Izvještaja o post-zakonodavnom nadzoru nad Zakonom o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom, Snežana Mijušković, zamjenica Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore, Nerma Dobardžić, zamjenica Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore, Goran Kušević, generalni direktor Direktorata za socijalno staranje i dječju zaštitu u Ministarstvu finansija i socijalnog staranja, Nina Milović, načelnica u Ministarstvu zdravlja, mr Željko Darmanović, direktor JU Resursni centar za obrazovanje i osposobljavanje „1.jun“, Marina Vujović, direktorica JU Dnevni centar za djecu i omladinu sa smetnjama i teškoćama u razvoju-Podgorica, Maja Kovačević, koordinatorka obrazovnog programa u Predstavništvu UNICEF-a u Crnoj Gori, Anjet Lanting, savjetnica UN za ljudska prava, Mehdina Šutković Kašić, saradnica na programu u NVO „Građanska alijansa“, Anđela Radovanović, predstavnica NVO „Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore“, Milica Marđokić, asistentkinja u NVO „Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore“, Goran Macanović, izvršni direktor NVO „Savez slijepih Crne Gore“, Milisav Korać, izvršni direktor NVO Savez udruženja roditelja djece i omladine sa teškoćama u razvoju „Naša inicijativa“, Svetlana Dujović, predstavnica Udruženja „Zračak nade“- Pljevlja i putem onlajn platforme: Emil Atanasovski, direktor Vestminsterske fondacije za demokratiju za Zapadni Balkan, Ivan Radojević, regionalni programski menadžer Vestminsterske fondacije za demokratiju, Nevenka Stanković, koordinatorka programa i Zorica Gogić, predstavnica Vestminsterske fondacije za demokratiju,

polazeći od navoda iz Izvještaja Evropske komisije za Crnu Goru za 2020. godinu:

*“Što se tiče **prava lica sa invaliditetom**, Vlada je u martu 2019. godine odobrila godišnji Akcioni plan u okviru Strategije za zaštitu lica sa invaliditetom od diskriminacije i promociju jednakosti (za period 2017-2021). Formirana je namjenska radna grupa koja će nadgledati sprovođenje plana. Pravni i politički okvir je konsolidovan, iako sporim tempom, a zakonodavstvo za sprovođenje tek treba da bude usklađeno. Nekoliko zakona nije u potpunosti usklađeno s Konvencijom Ujedinjenih nacija o pravima lica sa invaliditetom (CRPD) i međunarodnim standardima, uključujući i definiciju invalidnosti. U pripremi je Akcioni plan za praćenje preporuka Komiteta Ujedinjenih nacija za prava lica sa invaliditetom. Zakon o radu iz 2019. godine uključuje neke relevantne odredbe za promociju prava lica sa invaliditetom. Izmjene i dopune zakona o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom još*

nijesu dovršene. To je, između ostalog, odgodilo vađenje pravilnika o radnim centrima i objektima za zapošljavanje lica s intelektualnim i psihosocijalnim invaliditetom. Pravo na primjenu znakovnog jezika nije ugrađeno u zakon i faktor je diskriminacije u pogledu pristupačnosti javne uprave i komunikacije. Ograničena dostupnost obuke za tumače i instruktore za znakovni jezik u zemlji je zabrinjavajuća. Preduzeti su konkretni koraci u 2019. i 2020. godini za poboljšanje pristupa lica sa invaliditetom javnim objektima i institucijama, ali napredak u liječenju socijalno ugroženih lica i lica sa invaliditetom nije dovoljan. Postojeće zakonske odredbe tek treba da budu efikasno sprovedene, kako bi se osiguralo sistematsko sprovođenje njihovih prava. Obavezne mjere koje treba da sprovede javne ustanove, uprave i lokalne samouprave treba strogo nadzirati u ključnim sektorima kao što su obrazovanje, saobraćaj, zapošljavanje, medicinska pomoć i podrška za život u zajednici, zdravstvena i socijalna zaštita, pravda i pravna zaštita. Pristup biračkim mjestima i dalje zabrinjava. Svijest građana o postojećim pravnim i zaštitnim okvirima treba dalje unapređivati i aktivno jačati. Od 1. januara 2020. godine na snazi je novi zakon o vanparničnom postupku koji je ojačao zaštitne mjere u vezi s lišavanjem poslovne sposobnosti.” (str. 36 i 37 Radne verzije prevoda Izvještaja Evropske komisije o Crnoj Gori za 2020. godinu koju je pripremila Kancelarija za evropske integracije),

razmotrio je Izvještaj o post-zakonodavnom nadzoru nad Zakonom o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom (dostupan na linku http://www.skupstina.me/images/Izvjestaj_o_post-zakonodavnom_nadzoru.pdf), izrađen na inicijativu Odbora uz podršku Vestminsterske fondacije za demokratiju (WFD) u okviru regionalnog parlamentarnog programa „Kreiranje parlamentarne mreže o ljudskim pravima na Zapadnom Balkanu” koji WFD sprovodi uz podršku Ministarstva vanjskih poslova Kraljevine Norveške u periodu od aprila 2019. do novembra 2021. godine sa ciljem jačanja saradnje među parlamentima Zapadnog Balkana, a putem uspostavljanja regionalne mreže radnih tijela za ljudska prava i rodnu ravnopravnost.

***

Podsjećanja radi, Mreža parlamentarnih odbora za ljudska prava i rodnu ravnopravnost (HUGEN) koja okuplja nadležne odbore iz osam parlamenata, odnosno šest država Zapadnog Balkana zvanično je osnovana na Regionalnoj parlamentarnoj konferenciji, održanoj na Cetinju 8. oktobra 2019.

Iako je jedna od glavnih uloga parlamenta donošenje zakona koji odgovaraju potrebama građana, u okviru ovog Projekta Vestminsterske fondacije za demokratiju posebna pažnja je posvećena jačanju kapaciteta skupštinskih odbora Zapadnog Balkana u sprovođenju post-zakonodavne kontrole zakona i politika koje regulišu ljudska prava i rodnu ravnopravnost u cilju procjene da li su usvojeni zakoni implementirani na planirani način, da li su dali očekivane rezultate i ostvaruju li predviđene ishode. Post-zakonodavnim nadzorom razmatra se sprovođenje zakona i njihovog uticaja na društvo, a što bi trebalo da doprinese poboljšanju samih zakona i dobrobiti građana.

Jedna od prvih aktivnosti HUGEN mreže bila je podrška parlamentima u pilotiranju procesa post-zakonodavnog nadzora, povodom čega je u novembru 2019. godine, u Beogradu, organizovan trodnevni sertifikovani kurs za poslanike i stručne službe parlamenata koji učestvuju u radu HUGEN mreže. Rezultat ovog procesa bio je izbor zakona za koje je urađena analiza, odnosno post-zakonodavni nadzor, što je rezultiralo izradom izvještaja o post-zakonodavnom nadzoru.

***

Vestminsterska fondacija za demokratiju (WFD) je javno tijelo u Ujedinjenom Kraljevstvu posvećeno podržavanju demokratije širom svijeta. To je najveća britanska politička multipartijska fondacija koja u regionu Zapadnog Balkana djeluje od početka 1990-ih. Fondacija je kreirana od strane britanskog Ministarstva vanjskih poslova, ima status kao ministarstvo bez portfelja, a u bordu WFD-a su predstavnici Laburističke, Konzervativne stranke i svih manjih stranaka zastupljenih u britanskom Parlamentu. WFD je partner sa: političkim partijama u Ujedinjenom Kraljevstvu, parlamentima, elektoralnim i finansijko-revizorskim institucijama u više od 40 zemalja u razvoju kako bi pomogli da se njihove vlade učine pravičnijim, efektivnijim i odgovornijim. Neke od globalnih inicijativa WFD-a uključuju: pomoć zaštiti žena od nasilja u Bliskom Istoku, stvaranje inkluzivnijih politika u Africi, konsolidovanje demokratskih institucija u Aziji i izgradnju povjerenja u demokratiju širom regiona Zapadnog Balkana.

WFD saraduje sa Univerzitetom u Londonu sa kojim su razvili trenutno jedini kurs u svijetu o post-zakonodavnom nadzoru.

***

Direktor Vestminsterske fondacije za demokratiju za Zapadni Balkan je istakao da je crnogorski Parlament prvi u regionu Zapadnog Balkana sproveo post-zakonodavni nadzor, jer je prije nekoliko mjeseci, na inicijativu Odbora za rodnu ravnopravnost, završen Izvještaj o post-zakonodavnom nadzoru za Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o rodnoj ravnopravnosti. Skupština Crne Gore je prva koja je dva puta uradila post-zakonodavni nadzor, jer je i na inicijativu Odbora za ljudska prava i slobode urađen post-zakonodavni nadzor za Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom. Izvještaj o post-zakonodavnom nadzoru nad Zakonom o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom je osnova za buduće djelovanje, kako u postupanju po preporukama, tako i za dalje praćenje implementacije Zakona. Zahvalio je saradnicima iz Vestminsterske fondacije za demokratiju, ali i sekretarima i stručnoj službi odbora uključenih u projekat koji su im pomogli u realizaciji aktivnosti, posebno u uspostavljanju kontakata na početku pilot procesa post-zakonodavnog nadzora.

Eksperti zaduženi za izradu Izvještaja o post-zakonodavnom nadzoru nad Zakonom o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom su zahvalili Skupštini Crne Gore na nepodijeljenoj podršci i pomoći u realizaciji pilot projekta i svim uključenim akterima koji su iskazali spremnost da razgovaraju o dobrim stranama sprovođenja Zakona, ali i o problemima i izazovima. Ocijenili su da je Crna Gora jedna od rijetkih demokratija u ovom dijelu Evrope koja se može pohvaliti time da ozbiljno razmišlja o problemima, s jedne i dostignućima sprovođenja zakonskih normi, s druge strane.

Ukazali su na dosadašnja iskustva Crne Gore u sprovođenju post-zakonodavnog nadzora navodeći da je za analizu politika najznačajniji proces analize procjene uticaja propisa (RIA) koji je u crnogorski pravni sistem formalno uveden 2012. godine. Takođe, Skupština Crne Gore je uvrstila post-zakonodavni nadzor u svoj Poslovnik sprovođenjem klasičnih instrumenata parlamentarnog nadzora na nivou skupštinskih odbora i Skupštine u cjelini.

Ocijenili su da organizacioni razvoj koji je Služba Skupštine Crne Gore doživjela prethodnih godina daje dobru osnovu za praktikovanje post-zakonodavnog nadzora, jer je u Službi Skupštine Crne Gore formiran Sektor za istraživanje, dokumentacione poslove i informatičku mrežu u okviru kojeg je Parlamentarni institut koji ima mandat da radi istraživanje o efektima zakonodavstva.

Uvjereni su da će se ovakvim organizacionim kapacitetima Skupštine Crne Gore i daljim jačanjem svih službi u predstojećem periodu cjelokupan proces post-zakonodavnog nadzora moći sprovesti samostalno.

***

Imajući u vidu značaj sprovođenja zakona koji se tiču zaštite prava lica sa invaliditetom, kao i činjenicu da je u poslednjih deset godina, fokus rada Odbora za ljudska prava i slobode bio, između ostalog, na zaštiti prava djeteta i lica sa invaliditetom, Odbor je, u skladu sa svojim nadležnostima utvrđenim Poslovnikom Skupštine Crne Gore, odlučio da se u okviru pilot projekta, u saradnji sa Vestminsterskom fondacijom za demokratiju, sprovede post-zakonodavni nadzor za Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom.

U toku PLS procesa poseban akcenat bio je na sledećim aspektima primjene Zakona o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom:

- analiziranje primjene člana 21 Zakona - diskriminacija u oblasti vaspitanja, obrazovanja i stručnog osposobljavanja; određivanje stvarnog stanja sa stanovišta poštovanja prava lica, u konkretnom slučaju, djece sa invaliditetom na vaspitanje, obrazovanje i stručno osposobljavanje;

- analiziranje u kojoj mjeri je licima sa invaliditetom omogućeno da vrše izbor obrazovnog programa i upis, pristup i boravak u obrazovno-vaspitnoj ustanovi, u skladu sa njihovim mogućnostima; prate nastavu i da im se provjerava znanje, kao i da učestvuju u drugim vaspitnim, odnosno obrazovnim aktivnostima, uključujući i učešće u vannastavnim aktivnostima i takmičenjima;

- vršenje nadzora u kojoj mjeri i obimu se preduzimaju posebne mjere za uspostavljanje i pružanje individualizovane podrške za nesmetano praćenje nastave i provjeru znanja, kao i učešće u drugim vaspitnim, odnosno obrazovnim aktivnostima, uključujući i učešće u vannastavnim aktivnostima i takmičenjima.

Proces post-zakonodavnog nadzora podrazumijevao je participativan i otvoren postupak konsultacija sa predstavnicima nadležnih državnih organa i nevladinih organizacija, što je doprinijelo kvalitetu ovog izvještaja. Na samom početku ovog procesa, **na 54. sjednici Odbora za ljudska prava i slobode, 18. februara 2020. godine, održano je Konsultativno saslušanje predstavnika Ministarstva prosvjete, Ministarstva rada i socijalnog staranja, Ministarstva zdravlja i Ministarstva za ljudska i manjinska prava na temu: „Post-zakonodavni nadzor za Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom („Službeni list CG“, broj 35/15), sa akcentom na primjenu člana 21 ovog Zakona, koji se odnosi na diskriminaciju u oblasti vaspitanja, obrazovanja i stručnog osposobljavanja“.** Konsultativno saslušanje je organizovano u cilju jačanja kapaciteta ovog skupštinskog odbora za sprovođenje post-zakonodavne kontrole zakona i politika koje regulišu ljudska prava, ali i doprinosa u cilju prikupljanja informacija potrebnih za uspješnu realizaciju pilot projekta. Ovom aktivnošću Odbor je doprinio ostvarivanju inicijalnih kontakata između predstavnika ključnih zainteresovanih strana, izabranih istraživača za sprovođenje pilot projekta i predstavnika Vestminsterske fondacije za demokratiju i omogućio ubrzanje aktivnosti planiranih u okviru pilot projekta post-zakonodavnog nadzora.

Finalni izvještaj su sačinili nezavisni eksperti Danijela Božović i Pavle Dimitrijević, angažovani od strane Vestminsterske fondacije za demokratiju.

***

Uvodno obrazloženje o Izvještaju o post-zakonodavnom nadzoru nad Zakonom o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom dali su eksperti Danijela Božović i Pavle Dimitrijević.

Ekspertkinja Danijela Božović je govorila o metodološkom okviru navodeći da su podatke prikupili putem desk pregleda relevantnih dokumenata, dubinskih intervjua, fokus grupa, a od posebnog značaja i koristi bilo je Konsultativno saslušanje predstavnika nadležnih ministarstava održano na sjednici Odbora za ljudska prava i slobode u februaru 2020. Informisala je o tri faze sprovođenja post-zakonodavnog nadzora:

- u fazi planiranja odlučeno je koji zakon će biti predmet analize, nakon čega su sve relevantne institucije obaviještene o pokretanju postupka i uslijedilo je prikupljanje informacija;

- u fazi implementacije konsultovane su zainteresovane strane, analizirani podaci i informacije, prikupljene povratne informacije i izrađena finalna verzija Izvještaja;

- u fazi naknadnog praćenja, nakon prezentacije i distribucije Izvještaja neophodno je pružiti podršku parlamentu za organizovanje javnog/kontrolnog saslušanja kako bi se neke od preporuka dalje definisale u moguće izmjene i dopune regulative.

Posebni ciljevi evaluacije post-zakonodavnog procesa bili su: procjena djelotvornosti, relevantnosti, dokumentovanje naučenih lekcija, dobre prakse i izazova i obezbjeđivanje ključnih preporuka glavnim akterima za dalje aktivnosti u ovom procesu.

Ekspert Pavle Dimitrijević predstavio je ključne nalaze i preporuke koje se tiču:

- pravnog i institucionalnog okvira,
- implementacije, monitoringa, evaluacije i
- jačanja svijesti građana.

U raspravi su učestvovali: Snežana Mijušković, zamjenica Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore, Nerma Dobardžić, zamjenica Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore, Goran Kušević, generalni direktor Direktorata za socijalno staranje i dječju zaštitu u Ministarstvu finansija i socijalnog staranja, mr Željko Darmanović, direktor JU Resursni centar za obrazovanje i osposobljavanje „1.jun“, Milisav Korać, izvršni direktor Saveza udruženja roditelja djece i omladine sa teškoćama u razvoju „Naša inicijativa“, Anđela Radovanović, predstavnica NVO „Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore“, Goran Macanović, izvršni direktor NVO „Savez slijepih Crne Gore“, Svetlana Dujović, predstavnica Udruženja „Zračak nade“- Pljevlja i članovi Odbora: Miodrag Lekić, dr Strahinja Bulajić, dr Srđan Pavićević i Jelena Božović.

***

Povodom Izvještaja o post-zakonodavnom nadzoru nad Zakonom o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom Odbor za ljudska prava i slobode je jednoglasno (sa sedam glasova „za“) donio sledeći

ZAKLJUČAK

1. Odbor za ljudska prava i slobode konstatuje da je u Crnoj Gori uspostavljen relativno dobar zakonodavni okvir za zaštitu lica sa invaliditetom od diskriminacije, a ključni izazovi su u pravovremenoj primjeni kvalitetnog zakonodavnog okvira i/ili često u neposjedovanju dovoljnog iznosa finansijskih sredstava za njegovu implementaciju.
Značajan izazov predstavlja i sprovođenje mjera i aktivnosti utvrđenih Strategijom za zaštitu lica sa invaliditetom od diskriminacije i promociju jednakosti za period od 2017. do 2021. godine, jer je njeno sprovođenje na nivou lokalnih samouprava i dalje nedovoljno, a brojne aktivnosti planirane strateškim dokumentima nijesu na adekvatan način ispraćene potrebnim finansijskim sredstvima zbog čega se ne realizuju.
2. S obzirom da je na sjednici Odbora ukazano da je Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom djelimično usklađen sa Konvencijom UN o pravima lica sa invaliditetom, jer ne prepoznaje razumnu adaptaciju, niti interseksijsku diskriminaciju u smislu Konvencije, Odbor ocjenjuje da je neophodno preduzeti aktivnosti na izmjenama ovog Zakona u cilju njegovog potpunog usklađivanja sa Konvencijom UN o pravima lica sa invaliditetom.
Takođe, potrebno je ubrzati aktivnosti resornih ministarstava i Vlade Crne Gore na pripremi predloga zakona o izmjenama i dopunama svih preostalih zakona za koje je obaveza usklađivanja utvrđena Analizom usklađenosti zakonodavstva u Crnoj Gori sa Zakonom o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom i Konvencijom UN o pravima lica sa invaliditetom koju je, u skladu sa Zaključkom Skupštine Crne Gore, Vlada Crne Gore usvojila u septembru 2016.
3. Odbor za ljudska prava i slobode izražava zadovoljstvo uspostavljanjem saradnje između Vlade Crne Gore i Evropske komisije u cilju realizacije Projekta "Reforma sistema utvrđivanja invaliditeta" u vrijednosti od milion eura koji se tiče jedinstvenog tijela za vještačenje osoba sa invaliditetom, što će omogućiti da se ubuduće na jednom mjestu i na osnovu jedinstvenih kriterijuma za utvrđivanje invaliditeta vrši vještačenje osoba sa invaliditetom na osnovu čega će ostvarivati prava kod različitih subjekata.
Takođe, ohrabruje najava rješavanja dugogodišnjeg negativnog sukoba nadležnosti između Ministarstva prosvjete, Ministarstva rada i socijalnog staranja i Ministarstva zdravlja u vezi sa uspostavljanjem baze podataka o djeci sa smetnjama u razvoju, na način što će Ministarstvo finansija i socijalnog staranja biti zaduženo za formiranje registra o osobama sa invaliditetom koji bi trebalo da doprinese kreiranju adekvatnijih politika u ovoj oblasti.
4. Odbor za ljudska prava i slobode je ohrabren informacijom da je Akcionim planom za sprovođenje preporuka Komiteta UN o pravima lica sa invaliditetom Zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore ustanovljena nova nadležnost da prati primjenu Konvencije UN o pravima osoba sa invaliditetom, što će predstavljati svojevrsni post-zakonodavni nadzor na nacionalnom nivou.
5. Iako bi svako dijete u Crnoj Gori, nezavisno od toga gdje živi moralo da ima isti pristup pravima, Odbor za ljudska prava i slobode konstatuje da su i dalje prisutne razlike u ostvarivanju prava djece sa smetnjama u razvoju, pri čemu se naročito zapaža nejednakost u ostvarivanju prava djece iz sjevernog regiona u odnosu na djecu iz centralnog i primorskog regiona, kao i razlike u ostvarivanju prava djece iz seoskih područja u odnosu na djecu iz gradova. Takođe, sistem mobilnih službi, rana intervencija i individualni tretmani su dobro obezbijedjeni samo u Podgorici, dok u ostalim

gradovima postoje brojne manjkavosti i nedostatak stručnog kadra, posebno defektologa i logopeda, za rad sa djecom sa smetnjama u razvoju.

Stoga, Odbor smatra da je neophodno ojačati rad mobilnih službi, naročito na sjeveru Crne Gore, otvoriti dodatne servise za podršku ranoj intervenciji i obezbijediti blagovremeno pružanje individualnih tretmana kako bi se svoj djeci sa smetnjama u razvoju obezbijedile kvalitetne usluge u sredinama gdje žive.

6. I pored brojnih aktivnosti preduzetih na unapređenju položaja lica sa invaliditetom, Odbor konstatuje da su i dalje prisutni brojni faktori koji utiču da osobe sa invaliditetom budu izložene riziku da postanu žrtve diskriminacije u obrazovanju, među kojima su: neujednačen obuhvat djece sa smetnjama u razvoju u inkluzivnom obrazovanju, arhitektonska nepristupačnost obrazovnih objekata, neobezbijeđenost prevoza do škole za djecu sa invaliditetom, neujednačena opremljenost obrazovnih ustanova, nedovoljna specijalizacija nastavnog osoblja, predrasude učenika prema licima sa invaliditetom i nedovoljna informisanost i motivisanost samih osoba sa invaliditetom da se uključe u obrazovni proces.
7. Imajući u vidu da pravo na inkluzivno obrazovanje, kako je navedeno u Opštem komentaru broj 4 Komiteta UN za prava osoba sa invaliditetom, podrazumijeva transformaciju kulture, politike i prakse u svim formalnim i neformalnim obrazovnim okruženjima da bi se odgovorilo na različite zahtjeve i identitete pojedinačnih učenika, odnosno studenata, uz ulaganje napora za uklanjanje barijera koje ograničavaju mogućnosti, što uključuje i jačanje kapaciteta obrazovnog sistema na način da obuhvati sve učenike i fokusira se na puno i efektivno učešće, pristupačnost, redovno pohađanje nastave i dostignuća svih učenika, posebno onih koji su iz različitih razloga isključeni ili su u riziku da budu isključeni, kao i da inkluzivno obrazovanje treba shvatiti kao temeljno ljudsko pravo svih onih koji uče, Odbor za ljudska prava i slobode poziva nadležne subjekte da preduzmu dodatne aktivnosti na obezbjeđivanju uslova za ostvarivanje prava osoba sa invaliditetom na obrazovanje kroz inkluzivni sistem obrazovanja na svim nivoima, kako je to definisano Konvencijom UN o pravima lica sa invaliditetom.
8. S obzirom da Predlog zakona o potvrđivanju Marakeškog ugovora za olakšanje pristupa objavljenim djelima za osobe koje su slijepe, slabovide ili imaju druge poteškoće u korišćenju štampanih materijala nije razmotren od strane prethodnog saziva Skupštine Crne Gore, Odbor za ljudska prava i slobode upućuje apel Vladi Crne Gore da ponovo utvrdi navedeni Predlog zakona i dostavi ga Skupštini Crne Gore na razmatranje i usvajanje.
Takođe, Odbor sugeriše Ministarstvu prosvjete, nauke, kulture i sporta da vodi računa da se realizacija onlajn sadržaja platforme "Uči doma" prilagodi djeci sa oštećenjem vida i roditeljima sa oštećenjima vida koji rade sa djecom kako bi na adekvatan način mogli ispratiti emitovani nastavni program.
9. Odbor za ljudska prava i slobode poziva Vladu Crne Gore da u što je moguće kraćem roku formira Savjet za zaštitu prava osoba sa invaliditetom, čime bi iskazala spremnost da posvećeno radi na daljoj promociji i unapređenju prava pripadnika ove populacije u oblasti zdravstvene, socijalne i dječje zaštite, vaspitanja i obrazovanja, radnog osposobljavanja i zapošljavanja, pristupačnosti, antidiskriminacije i sporta.
10. Imajući u vidu da još uvijek nije uspostavljena funkcionalna komunikacija i koordinacija između nadležnih komisija za usmjeravanje djece sa posebnim obrazovnim potrebama, obrazovnih ustanova i Ministarstva prosvjete, nauke, kulture i sporta i da postoje nejasnoće u pogledu nadležnosti i obaveza države i lokalnih samouprava, Odbor ukazuje na potrebu uspostavljanja funkcionalne komunikacije i koordinacije između komisija, obrazovnih ustanova i Ministarstva

prosvjete, nauke, kulture i sporta kako bi se uvid u potrebe djece ostvarivao kvalitetno, a problemi rješavali blagovremeno i uz poštovanje najboljeg interesa djeteta.

Takođe, Odbor ukazuje da je neophodno unaprijediti međusektorsku saradnju i kapacitete ključnih institucija zaduženih za sprovođenje zakona, kao i da je potrebno obezbijediti dovoljno sredstava iz budžeta za sprovođenje politike inkluzivnog obrazovanja na svim nivoima.

11. Odbor za ljudska prava i slobode ohrabruje nadležne državne organe da, u saradnji sa civilnim sektorom čiji predstavnici posjeduju stručnost i znanje i daju nemjerljiv doprinos u unapređenju prava lica sa invaliditetom i uz podršku međunarodne zajednice, preduzmu mjere na blagovremenoj i kvalitetnoj realizaciji Preporuka sadržanih u Izvještaju o post-zakonodavnom nadzoru nad Zakonom o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom, što će doprinijeti uspjehu Crne Gore na putu evropskih integracija, ali i boljem životu svih građana.
12. Odbor poziva Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava, Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta, Ministarstvo zdravlja i Ministarstvo finansija i socijalnog staranja, kao i vaspitno-obrazovne ustanove da, u skladu sa svojim nadležnostima, djeluju na realizaciji Preporuka datih u okviru pravnog i institucionalnog okvira i da preduzmu aktivnosti na:
  - unapređenju pravnog i institucionalnog okvira u smjeru pune primjene načela zabrane diskriminacije lica sa invaliditetom u oblasti vaspitanja, obrazovanja i stručnog osposobljavanja, na taj način što će se realizovati preporuke iz Analize usklađenosti zakonodavstva u Crnoj Gori sa Zakonom o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom i Konvencijom UN o pravima lica sa invaliditetom i u potpunosti implementirati zakoni u ovoj oblasti kako bi se uklonile moguće diskriminatorne procedure prilikom ostvarivanja prava na obrazovanje i razvio individualizovan pristup u procesu obrazovanja;
  - unapređenju sistema prikupljanja i razmjene informacija i podataka o broju lica sa invaliditetom, na taj način da se utvrdi tačan broj djece u sistemu i van sistema obrazovanja, odnosno da se razvije sveobuhvatna baza podataka o djeci i odraslim osobama sa invaliditetom u sistemu obrazovanja i
  - poboljšanju multisektorske koordinacije i komunikacije svih institucija i organa u sistemu tako da ona bude funkcionalna i efikasna.
13. Odbor poziva nadležne institucije, prvenstveno Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta, Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava, Ministarstvo finansija i socijalnog staranja, Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma da preduzmu aktivnosti na realizaciji Preporuka koje se odnose na implementaciju, monitoring i evaluaciju pravnog i institucionalnog okvira i da:
  - preduzmu sve neophodne mjere kako bi osobe s invaliditetom od najranijeg uzrasta imale nesmetan pristup školama/fakultetima, uz sprovođenje razumne adaptacije i pružanja potrebne podrške u cilju obezbjeđivanja ravnopravnosti i potpune inkluzije;
  - unaprijede sistem monitoringa i evaluacije kvaliteta pedagoških usluga, odnosno na koji način se izrađuju i sprovode individualni razvojno-obrazovni programi (IROP-i), kakav je kvalitet realizacije usvojenih programa i kako se vrši njihova evaluacija;
  - obezbijede uslove za sprovođenje predloženih obrazovnih programa i da se riješe problemi neprilagođenosti vaspitno-obrazovnih ustanova, nepostojanja opreme, udžbenika i nastavnih sredstava, kao i nedovoljno stručnog i obučenog kadra (npr. nedostatak asistenata u nastavi), te da se izbjegne problem “improvizacije” sa roditeljima i nastavnicima;
  - unaprijedi rad komisije za usmjeravanje djece sa posebnim obrazovnim potrebama, na način da se standardizuje praksa i ujednače kriterijumi;
  - obezbijede dovoljno finansijskih resursa za sve planirane aktivnosti i mjere (raspodjela budžetskih sredstava za prava manjina uz planiranje međunarodne razvojne pomoći kroz programe podrške i razvojne projekte) i

- preduzmu sve neophodne mjere kako bi nadarene osobe s invaliditetom bile prepoznate u obrazovnom sistemu, uz sprovođenje svih mjera i aktivnosti i pružanja potrebne podrške u cilju obezbjeđivanja ravnopravnosti i potpune inkluzije u školskim takmičenjima.
14. Imajući u vidu da osobe sa invaliditetom i dalje predstavljaju jednu od najranjivijih kategorija društva koja se suočava sa brojnim problemima i preprekama u ostvarivanju prava i jednakosti, što potvrđuju i istraživanja stavova javnog mnjenja, Odbor za ljudska prava i slobode poziva resorna ministarstva, prvenstveno Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava i Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta da u saradnji sa institucijom Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore, nevladinim sektorom koji se bavi zaštitom prava osoba sa invaliditetom i uz podršku međunarodnih organizacija, preduzmu aktivnosti na realizaciji Preporuka koje se tiču jačanja svijesti, odnosno da:
- kontinuirano sprovode inkluzivne aktivnosti koje promovišu jednakost, različitost, nediskriminaciju (radionice, vršnjačko iskustvo i podrška i slično) i
  - kontinuirano rade na senzibilizaciji nastavnog kadra, pri čemu je poseban akcenat potrebno staviti na rad sa budućim nastavnim kadrom.
15. Uzimajući u obzir kvalitet Projekta „Kreiranje parlamentarne mreže o ljudskim pravima u regionu Zapadnog Balkana“ koji Vestminsterska fondacija za demokratiju, uz podršku Ministarstva vanjskih poslova Kraljevine Norveške, sprovodi u regionu Zapadnog Balkana u periodu od aprila 2019. do novembra 2021. godine, Odbor za ljudska prava i slobode izražava zahvalnost WFD-u na svim dosadašnjim aktivnostima koje doprinose jačanju kapaciteta ovog skupštinskog Odbora za sprovođenje post-zakonodavne kontrole zakona i politika koje regulišu ljudska prava. Izuzetno je zadovoljstvo Odbora za ljudska prava i slobode što je u prilici da saraduje sa javnim tijelom, najvećom britanskom političkom multipartijskom fondacijom koja je kreirana od strane britanskog Ministarstva vanjskih poslova i koja je partner sa političkim partijama u Ujedinjenom Kraljevstvu, parlamentima, elektoranim i finansijko-revizorskim institucijama u više od 40 zemalja u razvoju kojima pomaže da se njihove vlade učine pravičnijim, efektivnijim i odgovornijim.
- Odbor ocjenjuje da je nemjerljiv doprinos Vestminsterske fondacije za demokratiju u jačanju kapaciteta poslanika i stručnih službi radnih tijela koja se bave ljudskim pravima i slobodama u sprovođenju post-zakonodavnog nadzora zakona i politika što se realizuje u skladu sa smjernicama iz trenutno jedinog kursa u svijetu razvijenog u saradnji Vestminsterske fondacije za demokratiju i Univerziteta u Londonu.
- Odbor iskazuje spremnost da učestvuje u daljim aktivnostima planiranim u okviru Projekta, uz očekivanje da će to doprinijeti dodatnom snaženju kapaciteta Skupštine Crne Gore i ovog skupštinskog radnog tijela, ali i održavanju kontakata i razmjeni iskustava sa radnim tijelima koja se bave ljudskim pravima i slobodama u regionu Zapadnog Balkana, što će doprinijeti i jačanju regionalne saradnje.
16. Ohrabruju pohvale predstavnika Vestminsterske fondacije za demokratiju upućene Odboru za ljudska prava i slobode i zahvalnost na dosadašnjem doprinosu Odbora i njegove stručne službe realizaciji aktivnosti u okviru Projekta “Kreiranje parlamentarne mreže o ljudskim pravima i rodnoj ravnopravnosti na Zapadnom Balkanu”, posebno u uspostavljanju kontakata na početku pilot procesa post-zakonodavnog nadzora i u prikupljanju izuzetno korisnih informacija organizovanjem Konsultativnog saslušanja predstavnika Ministarstva prosvjete, Ministarstva rada i socijalnog staranja, Ministarstva zdravlja i Ministarstva za ljudska i manjinska prava na 54. sjednici Odbora u februaru 2020. godine.

17. O spremnosti Skupštine Crne Gore da saraduje sa Vestminsterskom fondacijom za demokratiju i posvećenosti ovom Projektu svjedoči i činjenica da je crnogorski Parlament prvi u regionu Zapadnog Balkana sproveo post-zakonodavni nadzor i jedini je parlament u regionu u kojem su sprovedena dva pilot projekta post-zakonodavnog nadzora i to za Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom i Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o rodnoj ravnopravnosti. Raduje ocjena predstavnika Vestminsterske fondacije za demokratiju i eksperata angažovanih na izradi Izvještaja o post-zakonodavnom nadzoru nad Zakonom o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom da organizacioni razvoj koji je Služba Skupštine Crne Gore doživjela prethodnih godina daje dobru osnovu za praktikovanje post-zakonodavnog nadzora, jer je u Službi Skupštine Crne Gore formiran Sektor za istraživanje, dokumentacione poslove i informatičku mrežu u okviru kojeg je Parlamentarni institut koji ima mandat da radi istraživanje o efektima zakonodavstva. Posebno ohrabruje njihova ocjena da Odbor za ljudska prava i slobode i Skupština Crne Gore imaju kapacitete da nastave sa procesom pilotiranja i implementacijom procesa post-zakonodavnog nadzora, kao i uvjerenje da će se postojećim organizacionim kapacitetima i daljim jačanjem svih službi Skupštine Crne Gore u predstojećem periodu cjelokupan proces post-zakonodavnog nadzora moći sprovoditi samostalno, što nije slučaj sa parlamentima u regionu čiji kapaciteti nijesu na tom nivou.
18. Odbor za ljudska prava i slobode će, u okviru kontrolne i nadzorne uloge, pratiti realizaciju Preporuka koje se tiču pravnog i institucionalnog okvira, implementacije, monitoringa, evaluacije i jačanja svijesti građana datih u Izvještaju o post-zakonodavnom nadzoru nad Zakonom o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom i realizaciju ovog Zaključka Odbora i s tim u vezi, u skladu sa Planom aktivnosti za 2021. godinu, u IV kvartalu organizovati kontrolno saslušanje svih subjekata zaduženih za realizaciju navedenih Preporuka i Zaključka Odbora.
19. Odbor za ljudska prava i slobode Skupštine Crne Gore će dostaviti Zaključak: Vladi Crne Gore, Ministarstvu prosvjete, nauke, kulture i sporta, Ministarstvu pravde, ljudskih i manjinskih prava, Ministarstvu finansija i socijalnog staranja, Ministarstvu zdravlja, Ministarstvu ekologije, prostornog planiranja i urbanizma, na dalji postupak i Kolegijumu Predsjednika Skupštine Crne Gore, Odboru za prosvjetu, nauku, kulturu i sport Skupštine Crne Gore, Zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore, Kancelariji za evropske integracije, JU Resursni centar za obrazovanje i osposobljavanje „1. jun“, JU Dnevni centar za djecu i omladinu sa smetnjama i teškoćama u razvoju - Podgorica, JU Osnovna škola „21. maj“- Podgorica, Delegaciji Evropske unije u Crnoj Gori, Sistemu Ujedinjenih nacija u Crnoj Gori, Predstavništvu UNICEF-a u Crnoj Gori, Vestminsterskoj fondaciji za demokratiju - Kancelarija u Beogradu i ekspertima koji su sačinili Izvještaj, NVO “Građanska alijansa”, NVO Savez udruženja roditelja djece i omladine sa teškoćama u razvoju “Naša inicijativa”, NVO “Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore”, NVO “Savez slijepih Crne Gore” i Udruženju “Zračak nade”- Pljevlja, na upoznavanje.

PREDSJEDNIK ODBORA

Jovan Jole Vučurović